

Anton Ocvirk

SLAVISTIČNA REVIJA IN LITERARNA ZGODOVINA

Nova slavistična revija, posvečena literarni zgodovini in jezikoslovju, stopa v slovensko kulturno življenje prav za trideseto obletnico izida prve številke »Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino« (1918—1951) in ob deseti obletnici ustanovitve »Slovenskega jezika« (1938—1941). Kakor obe prvi periodični publikaciji sta tudi pričujočo rodili potreba in prepričanje, da ni mogoče uspešno uravnavati našega slavističnega prizadevanja brez glasila, namenjenega podrobnemu razpravljanju o slovenski slovstveni preteklosti in besedi. Vrsta važnih, a doslej komaj načetih problemov, množina še ne pregledanega gradiva, novi znanstveni vidiki, s katerimi se bolj in bolj oplajata naša literarnozgodovinska misel in metoda, vse to kliče po študiju in obravnavanju. Uspehi obeh prvih revij, »Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino« in »Slovenskega jezika«, priborjeni v času med obema vojnama v trdih in za znanstveno delo gmotno vse prej ko povoljnih razmerah, so znamenje in potrdilo, da se dá z vzajemnim sodelovanjem vseh, ki so dobre volje, priti do tehtnih in dragocenih izsledkov.

Dobršen del našega literarnozgodovinskega raziskovanja je bil doslej usmerjen v zbiranje dokumentov, v kritično pretresanje podatkov. Vsega tega še zdaleč nismo opravili, čeprav so zlasti starejša obdobja že temeljito opisana. O nujnosti analitičnih posegov v procese slovstvenega razvoja more dvomiti le tisti, ki se ne zaveda, kako tvegano je kakršno koli razsojanje, dokler niso razjasnjene vse, na videz tudi najneznatnejše prvine, ki so oblikovale človeka in dobo. Tu se odpirajo pred nami obsežna, skoraj še nepregledana področja in bilo bi na moč zgrešeno, če bi jih po nepotrebnem zanemarjali.

Toda to delo, kakor je važno in neodložljivo, nudi šele gradivo za višje, dragocenejše sklepanje. Slovenski literarni vedi bi lahko očitali, da se je le prerada ukvarjala z mikroskopiranjem, s tisto deskriptivno analizo, ki bolj ljubi posameznosti ko celoto, drobne ugotovitve kakor širše razglede, in da se je doslej kdo ve zakaj bala načenjati pereča sodobna vprašanja. Radovednemu tujcu, ki bi se utegnil zanimati za umetniške udejstvite zadnjega pol stoletja pri nas, bi težko postregli s preglednim, dognanim orisom novejšega slovenskega slovstva. In nič

manj bi ne bili v zadregi, če bi izpraševal po monografijah o Levstiku, Jenku, Jurčiču, Gregorčiču ali Cankarju, to se pravi o pisateljih, o katerih je zbranega že dovolj vsakovrstnega gradiva. Ujeti v začarani krog znanstvene akribije, se nismo upali spustiti v nemirno, a zato tembolj oplajajoče valovanje idej neposredne sedanjosti in življenja samega — v strahu, da ne bi zabredli v nevarne globine toka in izgubili ravnotežja.

Kakor je zmotno, podcenjevati pomen analitičnega postopka tam, kjer je na mestu, tako je neupravičeno, izogniti se sintetični razlagi slovstvenih procesov, kadar je to nujno in izvedljivo. Prav tu pa se pričene najvažnejše poglavje znanstvenega ustvarjanja, ko skušamo podatke in dejstva, ki smo jih nabrali, zvezati med seboj po notranji zakonitosti vzročne odvisnosti in na tem temelju izdelati organsko podobo celote. Tega ni mogoče doseči ne s sredstvi mehničnega opisa dogajanja ne z intuicijo samo, ampak z ugotovitvijo in obrazložitvijo sil, ki slovstveni razvoj gibljejo in usmerjajo.

Literarna zgodovina si je že dolgo na jasnem, da so umetnost in z njo vse manifestacije duha časoven, ne pa izvenčasoven pojav. To pomeni, da se odražajo v pesniških izpovedih posameznikov, v strujah in stilih poleg estetskih nagibov tudi ideje in okus dobe, zapleteni ekonomski odnosi in nasprotja med razredi in plastmi, vrsta miselnih in svetovnonazornih trendov, kakor jih poraja iz sebe življenje nenehoma iz dobe v dobo. Ne samo socialne in politične ideje, tudi duhovne usmeritve imajo svojo družbeno osnovo, zato jih moremo obrazložiti v vsem obsegu šele, ko smo spoznali njihovo poreklo in razjasnili vzmeti, ki so jih sprožile. Do mišljenja in čustvovanja dob se je mogoče dokopati ravno z razborom ideoloških in ekonomsko-socioloških komponent, ki oblikujejo čas in človeka v njem. Ta dejstva so bila v slovenski literarni zgodovini doslej premalo upoštevana in to na škodo globljemu razumevanju našega kulturnega razvoja.

Vendar je poenostavljanje teh problemov nevarno in kaj hitro lahko izkrivi razlago stvari in resničnosti. To velja še prav posebno za vrednotenje del in osebnosti. Ko govori literarni zgodovinar o preteklosti in jo skuša doumeti v njeni resnični zgrajenosti, ni dovolj, da samo opisuje ali razlaga, on mora izslediti zakone razvoja, pokazati vzpone in upade umetniške dejavnosti ter ločiti dobro od slabega, dovršeno od nepomembnega.

S temi vprašanji smo se doslej le malo ukvarjali in še to prav ob robu zgodovinskih razprav ali pa mimogrede v ocenah slovstvenih priročnikov. Namesto da bi si prizadevali, da naše ustvarjalce čim temeljiteje pretehtamo in jih postavimo tja, kamor spadajo, smo se najraje zanimali za življenjsko pot osebnosti ali pa za genetično razlago del, vse drugo smo prepustili hudomušni igri domišljije. Zato ni čudno, če se je sčasoma nabrala lepa kopica neprepričljivih sodb in površnih oznak. Razen Levstika, Cankarja in Župančiča, treh ustvarjalcev po Prešernu, ki jim brez obotavljanja priznavamo mojstrstvo, so vsi drugi kaj nejasno opredeljeni. In tako še danes nimajo pravega mesta v zgo-

dovini slovenske besede ne Jenko, pesnik resničnega čustva in nadarjenosti, ne Trdina, pripovednik izjemne odkritosrčnosti, ne Jurčič, Tavčar, Murn-Aleksandrov in drugi, da niti ne omenim predstavnikov generacij, ki so nastopile po letu 1914. Literarna zgodovina je konec koncev zgodovina idej in življenjskih problemov, uresničenih v umetniških upodobitvah sveta in človeških odnosov. To se pravi, da je njena naloga, pokazati, kako so rodovi in posamezniki izpolnili svoje poslanstvo, kako so izrazili svoj čas, do kakšnih višin so se povzpeli in kaj nam pomenijo še danes. Ravno tako neogibno pa je, da prodre s sredstvi, ki so ji na razpolago, do temeljnih potez njihove umetniške svojstvenosti ter jim dožene ceno in pomen.

Nič manj važno ko vrednotenje in spoznavanje ustvarjalcev po njihovem bistvu ni preiskovanje mednarodnih stikov, odvisnosti in vplivov. Prelivanje idej in snovi, prehajanja oblikovalnih postopkov in stilov od naroda k narodu — to so vsekako dejstva, ki se jih ne da zanikati. Izsledki prof. Kidriča v zvezi s proučevanjem razvojne poti slovenskega preroda in razdobja ob nastopu Franceta Prešerna, Prijateljeve ugotovitve v prereznih študijah o kulturno-političnem ozadju šestdesetih, sedemdesetih in osemdesetih let preteklega stoletja, ko je nastopila in se izzivila mladoslovenska generacija, dokazujejo, da moramo čas in dogodka v njem dodobra osvetliti ravno s pomočjo komparativnih vidikov. Na vznik slovenskega realizma, naturalizma in simbolizma so očitno vplivali istovrstni evropski tokovi, čeprav so prihajali k nam z dokajšnjo zamudo in čeprav so pri nas dobili večkrat kaj svojevrstno podobo. Znanstveni problemi naših odnosov do tujine pa ne tiče samo v tem, da razberemo, kaj vse smo od drugod prevzeli ali kaj dolgujemo Evropi, ampak predvsem v tem, da doženemo, kako smo nove literarne pobude, ki so hkrati s svetovnonazornimi in političnimi idejami vdirale v naš svet, aklimatizirali in jih po svoje preustvarili. To je izhodišče in dejanski pomen primerjalnega raziskovanja.

Posebno važni so za slovenista pretresi naših zvez z rusko književnostjo, poljsko, češko in južnoslovanskimi slovstvi. S tega področja nimamo razen Kidričevega dela »Dobrovský in slovenski prepород njegove dobe«, Prijateljeve razprave »Puškin v slovenskih prevodih« ter nekaterih manjših prispevkov nobenih večjih in temeljitejših študij. In vendar je v vseh obdobjih naše preteklosti ravno slovanska misel najgloblje posegala v kulturno in narodnostno-politično življenje pri nas, mu kazala pot in uravnavala smer. Najsi so bili včasih vplivi zapadnoevropskih literatur na tega ali onega še tako izraziti, iz večine so obtičali le na obodu njegovega ustvarjanja, ne da bi mogli prodreti do jedra njegove miselnosti ali čustvovanja. Že samo obrisen pregled naših stikov s slovanskim svetom bi dovolj jasno izpričal težo in tehtnost teh dejstev. Zato si skoraj ne moremo misliti podrobnejšega orisa novejše slovenske književnosti od Prešerna do naših dni, ki ne bi upošteval vplivnega delovanja Puškina, Mickiewicza, Lermontova, Gogolja, Turgenjeva, Gorkega in vseh drugih na našo poezijo

in prozo. Ako naj tedaj »Slavistična revija« v vsem obsegu izpolni svoj znanstveni program, mora dovršen del svojega iskanja posvetiti tudi tem problemom.

Kot potrebno dopolnilo k razpravljanju o besedni umetnosti spada naposled proučevanje pesniške oblike in sloga. V nasprotju z abstraktnim opredeljevanjem izraznih sredstev in zvrsti, kakor so to delale starejše šole, terja naš čas zgodovinsko-kavzalno razlago oblikovnih prvin. Soditi o značilnostih Cankarjeve proze z vidiki Jurčičeve pripovedne tehnike ali z merili idealistične estetike, bi pomenilo, spregledati bistvene zakonitosti razvoja. Ne samo ideje, tudi kompozicijski postopki in stili so proizvod dobe, njene celotne usmerjenosti. Naivna vera v izvenčasovno vrednost načel normativne poetike je privedla nekatere teoretike naravnost do nesmiselnih sklepov. Kako ozkosrčno so sodili o Prešernovem verzu tisti, ki so bolj cenili mrtve obrazce abstraktne verzne teorije od živih razmahov pesnikove domišljije, je dobro pokazal leta 1917. Oton Župančič v sestavku »Ritem in metrum«. Nič manj enostranska ni bila tudi matematična arhitektonika spričo svojega do skrajnosti pritiranega formalizma. Namesto da bi skušala doumeti zakone Prešernovega oblikovanja iz njega samega, se je lotila razčlenbe njegovega dela s pomočjo tujerodnih kompozicijskih teorij in se z njimi namenila dokazati, da je pevec »Sonetnega venca« gradil svoje umetnine po načelih stroge simetrije in dosledno izvedenega številčnega sorazmerja med sestavinami organizma.

Da so taki pogledi na ustroj besednih tvorb vse prej kakor uspešni, ve zlasti tisti, ki je do dobrega prodril v bistvo in potek ustvarjalnega procesa. Šele s preusmeritvijo literarne teorije v historično območje se bo moglo povzpeti razpravljanje o pesniški besedi in obliki do stvarnih izsledkov. Na tej podstavi bodo končno dani tudi pogoji za uresničitev slovenske poetike in stilistike.

Vsa mnogovrstnost vprašanj, ki zanimajo današnjega literarnega zgodovinarja, pa je s tem komaj nakazana. Pretesen je okvir uvoda, da bi bilo mogoče v njem obdelati celotno problematiko predmeta in jo razviti v odtenke. Šele posamezne študije o ideoloških osnovah historičnega raziskovanja, o metodi in teoriji slovstvene vede bodo lahko razjasnile in utrdile sodobne znanstvene perspektive. Pri tem bo vršila važno funkcijo tudi znanstvena kritika, oprta na dejstva in gradivo, a poglobljena s smislom za idejno razčlenjanje oporišč našega historičnega iskanja, s čutom za sintetično razumevanje slovstvenega dogajanja. Tako bo nova revija dograjala na izsledkih tradicije v temnem stiku s sedanostjo in s temeljnimi gibali življenja našo novo znanstveno misel in literarnozgodovinsko spoznanje.